

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ПОНЯТІЙНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Розглядаються концептуальні аспекти становлення глобального конституціоналізму. Висвітлені ідейні позиції щодо концепту «глобальний конституціоналізм». Крім того, в статті здійснено аналіз функцій глобального конституціоналізму.

Рассмотрены концептуальные аспекты становления глобального конституционализма. Освещены идейные позиции, касающиеся феномена «глобальный конституционализм». Кроме того, в статье осуществлен анализ функций глобального конституционализма,

The article highlights the concept aspects of formation of global constitutionalism. The paper reveals the ideological positions concerning the concept of «global constitutionalism». And besides the role of global constitutionalism is analyzed in the article.

Постановка проблеми. Останні десять років ХХІ століття предметом закордонних та вітчизняних наукових досліджень стало питання: якою стане правова регламентація суспільних відносин під вагою процесів глобалізації?

З одного боку, глобалізація явилась підґрунтям для нової системи правого впорядкування взаємовідносин держав світу, проте, з іншого боку, глобалізація стала каталізатором для виявлення неспроможності сучасних інституцій вирішувати глобальні проблеми фінансово-економічного, екологічного та воєнно-політичного характеру. Крім того, зміни, що сталися на світовій арені у зв'язку із появою нових суб'єктів міжнародного права, актуалізували питання перебудови світового правопорядку та проблематику структурної та функціональної інституціоналізації світової спільноти в цілому.

Ідеї про об'єднання заради вирішення глобальних проблем та задоволення загальнолюдських потреб всіх людей планети знайшли своє відображення у вигляді концепцій «сталого розвитку», «глобального суспільства», «глобального управління», ідеях «глобального уряду», формування «глобального права» та «глобального конституціоналізму».

Ступінь наукової розробки теми. Сучасні наукові дослідження концепту «глобальний конституціоналізм» базуються на дослідженнях в сфері конституціоналізації сучасного міжнародного правопорядку та глобального управління, що стали предметом вивчення іноземних

дослідників – К. Веземана, А. Винера, Я. Дунофа, Я. Клабберса, М. Коскеньємі, М. Мадуро, А. Петерса, Д. Розенау, А. Стоун Світа, Е. Танчева, К. Томушата, Я. Трахтмана, К. Тускоза, М. Тушнета, Р. Фалька, К. Швებель та ін.

В Україні питанням нормативно-правової регламентації глобального управління (в своїй більшості в рамках інтеграційних процесів Європейського Союзу) приділялась увага в працях таких провідних вчених, як М.О. Баймуратов, М.В. Буроменський, Ю.О. Волошин, В.Н. Денисов, В.І. Євінтов, О.В. Задорожний, В.М. Кампо, Ю.М. Капіца, О.Л. Копиленко, А.Р. Крусян, П.Ф. Мартиненко, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, І.Д. Сліденко, П.Б. Стецюк, В.М. Шаповал, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко та ін.

Разом з тим, зазначені автори зазначаючи тенденцію виникнення глобального конституціоналізму не досліджують його як феномен та правове явище, тому *метою* цієї статті є розкриття концептуальних аспектів становлення глобального конституціоналізму на базі дослідження його поняття та функцій, а також визначення його критеріальних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Основою для трансформації сучасного міжнародного публічного та конституційного права виступає поступова глобалізація конституціоналізму, що знайшла свій прояв у появі відповідного концепту «глобального конституціоналізму».

У 2006 році одна із засновників теорії глобального конституціоналізму, німецька дослідниця А. Петерс зазначила: конституціоналістська реконструкція міжнародного права може стати ґрунтовною стратегією компенсації деконституціоналізації на внутрішньому рівні, яку викликали глобалізація та глобальне управління [1].

Англійські вчені Дж. Л. Дунофф та Дж. П. Трахтман у своїй роботі «Функціональний підхід до глобального конституціоналізму» надають власне визначення глобального конституціоналізму. Вони тлумачать його як «розширення конституційного мислення досвітового порядку, що ґрунтується на ідеях, переконаннях і зобов'язаннях так само, як політика чи правова доктрина». Крім того, на їх думку, існування такого інтерсуб'єктивного розуміння є однією з ключових позначок того, що з конструктивістської точки зору, відрізняє «конституційний» міжнародний правовий порядок від «високолегалізованого» міжнародного правового порядку [2].

Провідний професор з міжнародного права Я. Клабберс (Швейцарія) вірно відмічає, що концепт глобальний конституціоналізм, водночас із фрагментацією і вертикалізацією, входить до святої трійці проблем, що обговорюються юристами-міжнародниками в ХХІ столітті [3].

Базуючись на висновках робіт закордонних дослідників Я. Клабберса та К. Швьобель [4], можна прийти до висновку, що глобальний

конституціоналізм сьогодні здійснює дуже важливі функції, серед яких є такі:

1. Легітимізація міжнародного права;
2. Регулювання міжнародної спільноти через право;
3. Акумуляція влади в міжнародній сфері.

По-перше, проблематика *легітимізації міжнародного права* є дуже актуальною останнім часом, оскільки процеси глобалізації все більше проникають у правову галузь і впливають на конституційний порядок держав, адже вони запозичують свій досвід одна від одної.

Німецька дослідниця К. Швобель в своїх працях підіймає питання чи дійсно сьогодні міжнародне право є правом, оскільки воно не має механізмів впливу на міжнародну сферу, результатом чого є брак легітимності міжнародного права. Відповіддю на це питання може стати те, що саме глобальний конституціоналізм виступає у якості способу переконання в легітимності міжнародного правопорядку [5].

Як слушно зазначає професор Йельського університету, А. Стоун Світ, позитивний аспект конституційного підходу до міжнародного права може полягати в тому, що він має силу запобігти неконтрольованій деформалізації міжнародного права [6]. За визначенням М. Коскенємі, деформалізація – це звернення до деяких вищих легітимних аргументів, що вчиняють супротив та порушення міжнародної законності [7]. Прикладом такої дії, на думку А. Стоун Світа, є криза в Косовому, оскільки Експертна Комісія кваліфікувала інтервенцію в Косові, як незаконну, проте легітимну [8].

Варто погодитись із О. Звонарьовою, яка висуває ідеї «космополітичної демократії», що припускає поширення демократії на нових глобальних рівнях влади, через розширення ролі глобального громадянського суспільства, а також реформи існуючих міжнародних організацій і права, посиляючись саме на авторів теорії глобального конституціоналізму (Р. Фольк, А. Петерс та ін.), що роблять акцент на необхідності демократичних механізмів при побудові справедливішого і формально-інституалізованого глобального управління (global governance) [9].

Крім того, А. Стоун Світ зазначає про появу вже нового космополітичного правового порядку, розвиваючи ідеологію великого німецького філософа І. Канта. В трактаті «До вічного миру» І. Кант (1724-1804) продовжує античні ідеї космополітизму і мирного співіснування людей у всьому світі [10]. Він виділяє три ступені громадянського устрою заради досягнення миру: першій устрій – це устрій людей в одному народі за правом державного громадянства (*juscivitatis*), другий – устрій держав по відношенню один до одного за міжнародним правом (*jusgentium*), третій – устрій за правом всесвітнього громадянства (*juscosmopoliticum*), оскільки люди і держави перебуваючи між собою у зовнішніх відносинах взаємовпливу, мають розглядатись як громадяни загальнолюдської держави [10, с.13].

I. Кант ще у 18 столітті чудово відчуває взаємозалежність між народами світу, що зростає, зміцнюється і призводить до необхідності універсального правого регулювання статусу індивіда. Він підкреслює, що «більш-менш тісне спілкування між народами землі, яке всюди одержало перевагу, розвинулось настільки, що порушення права в одному місці відчутне в усіх інших. З цього видно, що ідея права всесвітнього громадянства – це не фантастичне і перебільшене уявлення про право, але й необхідне доповнення неписаного кодексу як державного, так і міжнародного права до публічного права людства взагалі і отже до вічного миру. І тільки за цієї умови можна сподіватися, що ми поступово наближаємося до нього» [10, с.26].

Розглядаючи поняття «права всесвітнього громадянства» Кант визначив, що міжнародно-правове регулювання, спрямоване на досягнення мети постійного миру, має стосуватись не тільки міждержавних відносин, але й створення умов для захисту прав і дружнього спілкування індивідів, що належать до різних народів. На думку Канта, оскільки «всесвітня федерація» являє собою не нову всесвітню державу, але об'єднання держав із збереженням їх правосуб'єктності, то всесвітнє громадянство не виключає збереження правового статусу іноземців.

У 21 столітті ідеї Канта щодо республіканської політичної організації, будування федералізму вільних держав та обмеження права всесвітнього громадянства умовами світової гостинності набувають нового сенсу та значення.

Голова Європейської комісії Ж. М. Баррозо, виступаючи 12 вересня 2012 р. в Європейському парламенті, закликав перетворити ЄС на демократичну федерацію національних держав. «Не біймося слів: нам буде треба рухатися до створення федерації національних держав. Саме це нам потрібно. Це – наш політичний обрій і саме це керуватиме нашою діяльністю протягом наступних років», – закликав Ж. М. Баррозо [11].

Слід зазначити, що Ж. М. Баррозо також підтримує ідеї глобального конституціоналізму, про що свідчить його виступ на Семінарі з глобального конституціоналізму, що також мав місце у вересні 2012 р. в Гаазі за підтримкою Єльського Університету. Він підкреслив, що «..ми переживаємо ситуацію, в якій ми потребуємо більшої єдності і послідовності між нашими політиками, рівно як і у більшій законодавчій гармонізації. І, щоб досягти усього цього, нам потрібна велика інституційна інтеграція. Нам треба консолідувати транснаціональний порядок, який шляхом загальних суверенних гарантій забезпечить захист нашим громадянам» [12].

В одночас, у своїй статті конституціоналіст М. Мадуро, висувуючи ідею трьох ключових опор конституційного розвитку в національному та глобальному масштабі, зазначає, що глобальний конституціоналізм, що формується, впливає на конституції національних держав, ставлячи під питання їх статус носіїв вищого суверенітету та безумовність легальності їх правових систем [13].

Проте, на нашу думку, доречно погодитись із думкою болгарського дослідника Танчева Е., що розвиток глобального конституціоналізму та поява Конституції ЄС не означає зникнення національних держав та перетворення ЄС на повноцінну федерацію. Навпаки, європейський і глобальний конституціоналізм розвинеться за допомогою національних конституційних систем, продовжить співіснувати з конституціями національних держав, а не замінить їх. У контексті глобального конституціоналізму національні держави, їдучи слідом за державами-членами ЄС, прийдуть до згоди і далі діятимуть спільно, керуючись не тільки міжнародними зобов'язаннями і правовими нормами наддержавних об'єднань, а й принципом верховенства закону, закріпленого в писаній конституції [14].

Із зазначеною думкою погоджується і К. Швьобель, визначаючи що, якщо для міжнародної спільноти існує міжнародне право, тоді для глобальної спільноти повинне виникнути і глобальне право [5].

Все це ще раз підтверджує роль глобального конституціоналізму як інструменту *регулювання міжнародної спільноти через право*.

В своїх дослідженнях А. Стоун Світ йде ще далі і пропонує своє бачення космополітичного правового порядку як новітньої правової системи, заснованої на засадах «конституційного плюралізму». На думку А. Стоун Світа, Європа володіє найвищою «конституційною» структурою, що складається з фундаментальних прав і розділеного повноваження суддів, для розгляду індивідуальні звернень. Жоден окремий орган немає «остаточного слова», коли виникає конфлікт інтерпретації прав, навпаки, система розвивається шляхом міжсуддівського діалогу, в якому вони або спорять або надають підтримку один одному. Таким чином, перед доктриною міжнародного права прямо постає питання того, яким чином розуміти як «конституційні», так і «плюралістичні» особливості глобальних управлінських угод [6].

Тим не менш, варто погодитись із думкою дослідниці О.С. Звонарьової в тому, що незважаючи на те, що проекти «позитивної глобалізації» достатньо детально опрацьовані та базуються на позитивному досвіді ЄС, сама можливість вдалого розповсюдження моделі з рівня «global regional» на рівень «global world» поки що залишається проблемною [9].

На нашу думку, розвиток концепції глобального конституціоналізму тісно пов'язаний із проблемою конституційної модернізації та появою не тільки глобального конституційного права, але і глобального адміністративного права.

Дослідники П. Добнер та М. Луглін в книзі «Сутінки конституціоналізму» досліджують всі «за» та «проти» перенесення поглядів конституціоналізму в проблематику глобального права. На їх думку різниця між глобальним конституціоналізмом та глобальним адміністративним правом міститься в наступному: позиція конституціоналістів полягає в тому, щоб описати та розвинути цілком

законний глобальний порядок, в той час як методологія глобального адміністративного права є більш обмеженою в можливостях, зосереджуючись лише на окремих елементах глобального управління та обмежуючись аналізом та реалізацією більш вузьких політичних ідеалів, зокрема відповідальності. На їх думку такий обмежений підхід глобального адміністративного права викликає серйозні проблеми, як на практичному та нормативному рівнях. Такими проблемами, до речі, можуть бути: а) важкий процес відмінності адміністративної проблематики від конституційної; б) наявність ризику узаконення нелегітимних інституцій, в частині підняття їх на правовий рівень [14].

Повертаючись до виступу Ж.М. Баррозо, наведемо його думку про те, що саме «прямі причини кризи, яка впливає зараз на Європейський Союз, мали не лише фінансовий і економічний характер, але також сталися в результаті зламу цінностей і неповаги до норм» Далі в своєму виступі він виразив методолічну думку про те, що у співтоваристві, в якому кожен член вільно зобов'язався підтримувати загальні цінності, є очевидною небезпека того, що уся система цього співтовариства, заснованого на законі, буде підірвана, у випадку, якщо хоч би один з його членів поставить під сумнів ці цінності. «Кожен принцип європейської інтеграції базується на концепції підпорядкування влади закону. Законність – це мета, а об'єднання – це метод. І Влада має бути організована так, щоб охороняти закон» [11].

Концептуальне значення в такому аспекті має думка Ю.О. Волошина відносно того, що перехід будь-якого державно впорядкованого суспільства на певний рівень його розвитку передбачає насамперед переоцінку багатьох його ідейних і, зокрема, правових цінностей, їх нове переосмислення у світлі історичного досвіду, набутого людством на цей момент, вироблення сучасної нової парадигми, яка має стати основою суспільного розвитку (тобто глобального конституціоналізму – Авт.) [15, С.47].

Таким чином, саме глобальний конституціоналізм виступає як ідеальна модель, доктрина світобудови суспільства, що допомагає контролювати глобальну владу, в чому й проявляється, на нашу думку, така функція глобального конституціоналізму як *акумулювання влади в міжнародній сфері*.

Висновки. Здійснивши аналіз основних функцій глобального конституціоналізму можна визначити його критеріальні характеристики, а саме:

- вважаємо, що *об'єктна* складова характеристики глобального конституціоналізму проявляється в тому, що об'єктом глобальної конституційної діагностики виступають глобалізаційні процеси, в тому числі функціонування глобального управління;

- *нормативна* складова характеристики глобального конституціоналізму – міститься в легалізації міжнародного права;

- *організаційна* складова глобального конституціоналізму міститься у відображенні в його ідеях демократичного способу устрою та розподілу влади, з подальшою інституціоналізацією у вигляді органів влади, в чому також проявляється установча функція глобального управління.

- оскільки ідея глобального конституціоналізму остаточно ще не знайшла свого закріплення в межах одного нормативно-правового акту, доктрина глобального конституціоналізму вже стала найважливішою складовою загальної теорії глобального конституційного та глобального адміністративного права.

Використані джерела:

1. Peters A. 'Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures' (2006) 19 Leiden Journal of International Law.
2. Dunoff J.L., Trachtman J.P. A Functional Approach to Global Constitutionalism [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=1311983>
3. Klabbbers Jan, Peters Anne, Ulfstein Geir. The Constitutionalization of International Law (OUP, Oxford 2009)
4. Klabbbers Jan. An Introduction to International Institutional Law (CUP, Cambridge 2009) 168; Schwoebel, Christine E.J. Global constitutionalism in international legal perspective./ by Christine E.J. Schwoebel. p.cm–(Queen mary studies in international law, 1877-4822: v.4.);
5. Schwoebel Christine. The Appeal of the Project of Global Constitutionalism to Public International Lawyers. / German Law Journal. Vol.13 #01, 2012 – p. 1-22
6. Stone Sweet Alec. A cosmopolitan legal order: Constitutional Pluralism and rights adjudication in Europe. Global Constitutionalism. Volume 1. Issue 01. March 2012, pp. 53 – 90.
7. Koskenniemi M. Hierarchy in International Law: A Sketch// European Journal of International Law – Vol.8 (1997) – #4 – p. 569. Independent International Commission on Kosovo, The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned (New York, Oxford UP, 2000) at 185-198, esp. at 186).
8. Звонарёва О. С. Формирование глобального права как мегатенденция современного мирового развития / О. С. Звонарева: Тезисы доклада на теоретико-методологическом семинаре сектора теории права и государства ИГП РАН 22 июня 2012 г.) [Електронний документ]. – Режим доступа: http://www.igpran.ru/about/subjects/theory_of_law/events/Zvonareva.theses.pdf
9. Кант И. К вечному миру. Философский проект / И. Кант // Собрание сочинений в 8 томах / [Под общей ред. А.В. Гулыги] – Москва: ЧОРО, 1994. – Т.7 – 495 с.
10. За новинами веб-порталу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24706659.html>
11. Виступ голови Європейської комісії Ж.М. Баррозо на семінарі в м. Гаага, присвяченому глобальному конституціоналізму [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.law.yale.edu/intellecualife/globalconstitutionalismseminar.htm>
12. Maduro M. From Constitutions to Constitutionalism: A constitutional Approach for Global Governance to a Stateness? Hamnse Institute for Advanced Studies. – Delmenhorst, Germany, 2003. – P. 9-12.
13. Танчев Е. Верховенство конституции в контексте конституционного плюрализма / Е. Танчев // Сравнительное конституционное право. – 2005. – №4. – С.109.
14. Dobner P., Loughlin M. «The Twilight of Constitutionalism», 2010, [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199585007.001.0001/acprof-9780199585007-chapter-12>